

HISTÒRIA

Uns goigs setcentistes figuerencs dedicats a santa Helena, venerada a la capella de la Santa Creu de Sant Pere de Rodes

Per Pep Vila Medinyà^(*)

Resum

Transcrivim i estudiem uns goigs catalans, editats a Figueres, dedicats a santa Helena de Rodes, del segle XVIII, que mostren la vigència d'una devoció, la popularitat d'aquest gènere semiculte.

Abstract

We transcribe and analyse several religious couplets ("goigs") from the eighteenth century that were published in Figueres. Dedicated to Santa Helena de Rodes, these religious couplets assert the validity of a devotion and the popularity of this literary semi-high genre.

Paraules clau

Goigs, santa Helena, segle XVIII, Ignasi Porter, Figueres

Keywords

Religious couplets ("goigs"), Saint Helen, eighteenth century, Ignasi Porter, Figueres

Recepció: 14/04/2015 • Acceptació: 24/08/2015.

* Filòleg, Institut d'Estudis Gironins.

DOI: 10.2436/20.8010.01.189

Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos, volum 46 (2015)
Pep Vila Medinyà

NOTA INTRODUCTÒRIA

En el número anterior d'aquests *Annals*, corresponents a l'any 2014, Laura Bartolomé Roviras⁽¹⁾ de la Universitat Autònoma de Barcelona, va estudiar els orígens del culte a la Santa Creu al monestir de Sant Pere de Rodes. Sabem que des d'antic s'havia instaurat un jubileu a Sant Pere de Rodes en honor a la Santa Creu a partir de 1090, encara que de la butlla emesa per Urbà II, que ho reconeix, de la qual no en conservem el text original, fa difícil precisar-la amb exactitud. L'estudiosa també aporta notícies i documentació sobre altres manifestacions artístiques de la Santa Creu a Sant Pere de Rodes, durant els segles XI i XII, a l'església de Santa Helena de Rodes, que ho posa en relació amb escenes del tapís o brodat de la Creació de la Catedral de Girona, amb el Sant Sepulcre de Palera, etc. Nosaltres, per la nostra banda, podríem aportar el testimoni del retaule de Santa Helena de la Catedral de Girona, de 1521, actualment al Tresor de la Catedral, que reproduïx la història de santa Helena, de Pere Fenández (sic), amb un seguit de composicions sobre la seva vida i miracles, estudiat, entre altres, per Joan Baburés i Noguer.⁽²⁾ A l'església de Sant Vicenç de Besalú es custodia, en una capella lateral gòtica, la Vera Creu, cedida per Francesc Cambó el 1923; aquesta peça va substituir la primera, portada de Roma per Bernat Tallaferro el 1017 i robada l'any 1899.

En aquesta avinentesa, tornem sobre el tema. Estudiem i transcrivim un nou testimoni artístic i cultural, aquesta vegada més tardà, del segle XVIII, d'aquest culte a la Santa Creu de Rodes, una església d'origen preromànic, a santa Helena, una santa famosa per la seva pietat, que prova que la devoció

1. Laura BARTOLOMÉ ROVIRAS, "El culte a la Santa Creu al monestir de Sant Pere de Rodes", *Annals de l'IEE*, 2014, vol. 45, p. 355-372.

2. "Fonts iconogràfiques de l'art religiós del segle XVI", *Girona a l'abast VII, VIII, IX, X*, Agrupació d'Antics Alumnes de Bell-lloc, Girona, Palahí Arts Gràfiques, 2005, pàg. 39-52.

seguia existint en el cor de molts fidels i devots, que el culte popular es perllongava a través de la difusió que en feia la impremta. Fins al dia d'avui, aquests goigs impresos són l'única prova d'aquesta manifestació popular. Ben segur que sota l'influx dels nous corrents d'espiritualitat, els monjos de Sant Pere de Rodes van ser dels primers en divulgar el culte a santa Helena. També eren propagats per les confraries, per la gent d'aquests rodals que pujava en pelegrinatge al monestir. El cronista i historiador Geroni Pujades (1568-1635) al volum III (pàg. 196) de la seva *Crónica universal del Principado de Cataluña* (Barcelona, Imprenta de José Torner, 1829-1832) considerava que santa Helena, que va participar en un concili a Illiberi o Illiberi (Cotlliure, Rosselló), país dels sordons o sardons, al sud del riu Ruscino, fou la fundadora de la veïna vila d'Elna. Al segle III, el poble va rebre el nom de *Castrum Helenae*, en honor de la mare de l'emperador Constantí, l'emperadriu Helena. D'Helena es va passar a Helna i Elna.

Es tracta de l'edició anotada d'un exemplar d'uns goigs, pertanyents a una col·lecció privada, impresos a Figueres per Ignasi Porter,⁽³⁾ actiu entre els anys de 1720 a 1740. Sabem que el despoblat de Santa Creu de Rodes és un nucli de població actualment abandonat que es troba al municipi del Port de la Selva (Alt Empordà). Està situat al sud-oest de la població, al vessant de llevant de la muntanya de la Verdera, dins la serra de Rodes, a un quilòmetre de distància del monestir de Sant Pere de Rodes i al costat de l'església de Santa Helena. És una obra, en procés d'estudi, històric i arqueològic que forma part de l'Inventari del Patrimoni Arquitectònic de Catalunya. Uns goigs lligats a una advocació concreta sempre justifiquen l'existència d'una ermita o església on és venerada la imatge.

ELS GOIGS

Els goigs⁽⁴⁾ són un gènere poètic semipopular de gran tradició a Catalunya des de l'època medieval,⁽⁵⁾ encara que la impremta no els va difondre plenament fins als segles XVI-XIX. Tenen un format, inconfusible, "in

3. Sobre la impremta a Figueres, vegeu el treball d'Inés Padrosa: "Impresors figuerencs i la seva obra", *Annals de l'IEE*, vol. 25, (1992), p. 223-289. Ignasi Porter, del qual no en posseïm gaires proves biogràfiques ni documentals, hauria treballat en aquesta vila entre els anys 1740 i 1796.

4. Vegeu l'estudi d'Antoni COMAS, "Els goigs" dins *Història de la literatura catalana*, IV, Ariel, Esplugues de Llobregat, 1964.

5. En la *Crònica* de Ramon Muntaner, la vigília de contraatacar Gal·lípoli, l'exèrcit català es va posar a cantar els goigs de sant Pere (*Crònica*, text i notes d'Enric Bagué, Col·lecció Popular Barcino, Barcelona, 191, cap. 220).

folio". En el nostre cas, duen gravat un boix, que representa la figura de la santa Helena que duu una palma. Iconogràficament parlant, aquests goigs són de factura tradicional. La imatge de santa Helena figura al capdamunt de l'estampa flanquejada per dos gerros de flors barrocs. El text va distribuït a tres columnes amb una *oratio* llatina final.

A més de lloar Nostre Senyor i la Verge n'hi ha molts amb advocacions concretes com la que avui ens ocupa. Aquesta forma de litúrgia popular cantada –encara que, moltes vegades, no n'hàgim conservat la música– ha estat un gènere de conreu molt fecund a Catalunya. En èpoques difícils, els goigs presents a tot el domini lingüístic han estat de les poques manifestacions populars catalanes que han sortejat tota mena d'adversitats. En un país molt sotmès a interferències i pressions exògenes, els goigs al costat del teatre popular (sainets i entremesos, cançons, refranys, etc.) són uns tipus de composicions que s'han mantingut força homogènies, que mantenen una certa cohesió didàctica, espiritual i gràficament parlant. Són un instrument de conreu i divulgació de la llengua. Sabem que existeixen una trentena de milers de goigs, distribuïts arreu del nostre domini, inclosa la vila de Càller. Tot i que la immensa majoria del poble era analfabet, podem parlar d'un fet unitari de cultura que ha arribat fins als primers decennis del segle xx, amb l'aparició dels nous mitjans de comunicació, l'escola obligatòria, la pèrdua del sentiment religiós, etc. La majoria dels goigs són anònims, encara que n'hi ha un bon nombre d'autor⁽⁶⁾ conegut. Aquí s'hi veu la mà d'un autor experimentat, culte, que maneja referències diverses, que sabia litúrgia, que coneixia els escrits d'Eusebi sobre el seu pelegrinatge a Terra Santa, la *Llegenda Àuria* de Varazze, de la qual es conserven diversos manuscrits i edicions, les fonts d'iconografia clàssiques, que tenia lectures. L'autor fou possiblement un monjo del mateix monestir. Tot i la seva transcendència en la història de la literatura catalana, no posseïm cap estudi en conjunt de tot aquest material. Darrerament l'estudiosa francesa Dominique de Courcelles⁽⁷⁾ ha fet un estudi renovellador sobre aquest fenomen literari, on combina història, litúrgia i antropologia. Els goigs són l'única contribució catalana veritable a l'estudi del llenguatge religiós simbòlic europeu.

6. *Cobles en alabança dels gloriosos martyrs Sanct Anthimo y sanct Climent, les rel-liquies dels quals estan en la Yglesia de Sant Pere, de la vila de Figueres*. Compostes per Joan Josep Veya, prevere y beneficiat en dita Yglesia. Estampades en Girona. En casa de Gaspar Garrich, llibreter, any 1629.

7. *La Paraula de l'àngel: una aproximació plural als goigs*, edició a cura d'Ignasi Moreta ; traducció d'Helena Cots, Barcelona : Fragmenta, 2008, 428 p.

LA FIGURA I EL CULT DE SANTA HELENA

El treball, abans esmentat, de Laura Bartolomé també m'estalvia moltes passes bibliogràfiques, referències, sobre el culte de la Santa Creu al monestir benedictí de Sant Pere de Rodes, la figura de santa Helena (c. 250-329), la mare de l'emperador Constantí, la llegenda de la invenció de la creu, que ara i aquí no tornarem a repetir. Helena, patrona del món de l'arqueologia, de la conversió i dels matrimonis difícils, també va buscar les restes dels Reis Mags, que presumiblement es troben a la catedral de Colònia.

Existeix el petit nucli de la Vall de Santa Creu que es troba al sector nord-est del terme, ocupant el terreny del fons de la vall, que va ser municipi independent fins al 1787. Desconec si el topònim: cap de Creus, del llatí *Caput Crucis*⁽⁸⁾ (moltes creus) era en altres èpoques una referència sagrada, lligada a la devoció de la Santa Creu fora de Terra Santa.⁽⁹⁾ També hem de recordar que durant l'edat mitjana hi hagué un reconegut comerç i falsificació de relíquies, de llocs de culte. El *lignum crucis* seria una de les peces més explotades i importants d'aquest comerç. A Espanya se'n conserven diversos fragments, encara que el més important es troba a San Toribio de Liébana (Cantàbria). Hi ha qui afirma que si ajuntéssim tots els trossos conservats, tindríem una creu santa de dos o tres quilòmetres d'alçada. Els nostres avantpassats eren molt més crèduls. Recordo que en un moment de la *Crònica* de Muntaner, el cronista explica que en el castell de Fòcia Joan Muntaner i el prohoms genovès Ser Ticino Zaccaria prengueren un tros de la Veracreu, arrencat per sant Joan Evangelista a més d'altres objectes relacionats sagrats lligats a Jesucrist com un exemplar autògraf de l'Apocalipsi. Desconec si a l'ermita de Santa Elena, a Sant Pere de Rodes, hi havia oficis sobre la santa al centre de la vida monàstica i parroquial, com era descrita aquesta festivitat en els diversos costumaris, en els altars davant de la seva estàtua. És ja normal que des de la fi del segle XVI, els cants dels goigs s'inscriguin en els costumaris i devocionaris de les esglésies parroquials.

8. A les cròniques romanes, cap de Creus es coneixia com a *cap Aphrodisium*, més endavant, en cristianitzar-se la zona, fou conegut com a cap de Creus. Als segles XVI-XVII, els navegants en deien cap de diables. La muntanya del Pení. *Pennos* és un nom cèltic que significa "quasi a la fi". Sobre aquest i altres temes coetanis llegiu el treball d' Enric CARRERAS VIGORÓS, "Les referències de Cadaqués i del cap de Creus segons la Marca Hispànica", *Annals de l'IEE*, vol. 37, 2004, p. 63-83.

9. Anatole FROLOW, *La relique de la Vraie Croix: recherches sur le développement d'un culte*, Paris, Institut français d'études byzantines, 1961, p. 55-64. H. H. LAUER, *Kaiserin Helena, Leben und Legende*, Munic, 1967; J. MAURICE, *Sainte Hélène*, Paris, 1930.

ELS GOIGS A SANTA HELENA

La majoria dels goigs formulen una petició, un favor concret. Els goigs de santa Helena es recitaven per demanar la protecció sobre la navegació. Santa Helena, juntament amb sant Pere, era aquí, des de la seva capella, com a bona intercesora, patrona dels pescadors, advocada de la Selva de Marina. La gent del lloc invocaven la seva presència perquè la pesca fos abundant, perquè la seva ermita servís de far orientador a tots els navegants d'aquells mars. També era sol·licitada perquè preservés aquelles comunitats que vivien del camp i de la vinya de les malures de la pedra i dels llamps.

Encara que la iconografia més clàssica ens mostri Helena com una emperadriu romana, ja gran, vestida amb sumptuoses robes, amb corona i capa imperial, portant la vera creu o els claus de la crucifixió, en el boix que il·lustra aquests goigs duu una mena de palma o de palmó. En aquest món dels goigs, no és estrany de trobar la imatge d'un sant, d'una santa, una verge que servia per decorar estampes de devocions diverses. De vegades les impremtes petites no disposaven d'un repertori de boixos prou variat. A aquests tipus de goigs se'ls anomena "de manlleuta", perquè les fustes i els culs de llàntia s'adaptaven a cada nou encàrrec.

La tradició assegura que Flàvia Júlia Helena, també coneguda com a santa Elena i/o Helena de Constantinoble (Drepanum o Trapani, Sicília, cap a 250 - Roma, 329), mare del primer emperador cristià, fou una emperadriu romana i, posteriorment, proclamada com santa de les esglésies catòlica i ortodoxa en haver afavorit l'expansió del cristianisme a l'Imperi romà.

Per que fa a la mètrica d'aquests goigs, veiem que són escrits amb versos heptasil·làbics amb una resposta o tornada inicial de quatre versos, amb retronxa, que vol dir la repetició dels dos darrers versos o les dues darreres rimes de la tornada inicial. A la fi del text, podem llegir la tornada final. En total són 86 versos heptasil·lars, repartits en una estrofa inicial a/b, a/b), una de final o tornada (de quatre versos, el vers segon i quart rimen en assonant) més tretze estrofes de sis versos, on el segon i el quart solen rimar.

La llengua d'aquests goigs, un xic deturpada, és la que trobem en els textos del segle XVIII. Assenyallem aquests castellanismes: «alabat», «isla», «inglesa», «soberà», «cristiandat», «prenda», «faro», «piadós», els cultismes: «Constàncio» i «Constantino».

La devoció i el culte a santa Helena⁽¹⁰⁾ no era privativa només d'aquest llogaret de Sant Pere de Rodes. Encara que no tenen res a veure amb els que

10. Santa Helena és també la santa patrona de Caravaca de la Cruz, Múrcia, una de les cinc ciutats santes. Hom la considera descobridora de la famosa Veracreu de Caravaca. A Arles (Provença), la petita Roma, existia la devoció a Sta. Trophime, santa enviada per sant Pere per evangelitzar aquelles terres.

GOIGS EN

DE LA GLORIOSA
SANTA ELENA, venerada en
situada en la Montanya de
de la Selva de Mar,

ALABANZA

EMPERATRIS
la Capella de Santa Creu,
Sant Pere de Rodas Terme
Bisbat de Gerona.

PUIX de nostre Redemptor
la Creu Santa haveu trobada
Elena Santa de Cor
vos reclamam Advocada.

En una Isla Inglesa
fou lo vostre naxament;
hont vostre Pare vivia,
entre la principal gent,
ab Constancio Emperador
foreu noblement casada, &c.

Constantino gran tingueren
vostre fill Emperador
possehint los dos Imperis
dels cruels antecessors;
Dioclesià, y son company
ab molta honra guanyada, &c.

Conexent la Fé de Christo,
Christiana vos tornarcu;
com altre Monica Santa,
à Jesu-Christ reclamareu,
regonegues vostre fill
la vida tenia errada, &c.

Ohí Christo vostre veu,
com à Piados Pastor;
donant al gran Constantino
lo seu verdader amor;
batejàt per Sant Silvestre
tingué en lo Cel entrada, &c.

Edificá molts richs Temples

en que Deu fos alabat;
mediant la vostra Instancia
per la vostre gran bondat
de que los fureus ab furor
preguen rabia sobrada, &c.

Intentaren los malvats
aborrar Cosa tant santa,
dient; que à un Crucificat
nos devia honra tanta;
ques pasàs en veritat
una disputa formada, &c.

Se cridaren los mes doctes
de falsa religió;
arguhint ab 'Sant Silvestre
lo Vicari del Senyor,
pero dextantlos confusos,
tinguo victoria guanyada, &c.

Decretadas ja las lleys
en un Concili Romà,
tingueu avis de Deu,
ques lo Senyor Soberà,
cercasseu lo Estandart
de la Vera Creu Sagrada, &c.

De Roma à Jerusalem
partireu apressurada,
y despres de grans treballs
la trobareu enterada,
per miracle descuberta
pera tots fou adorada. &c.

Per vostre medi Senyora
celebra festivitats,
de la dita Invenció,
tota la Chris laudat,
prenda de nostre reicat
per sempre sie llohada, &c.

Desde la vostre Capella
miráu tots los Pescadors,
Junt ab beneyt Sant Pere
siaulos Intercessors
que traguen peix abundant
perque siau mes honrada, &c.

Siau furol resplendent.
per los pobres navegants,
defensaulos dels torments,
que per la Mar van passant
y anantvos reclamant,
tingan la vida salvada, &c.

Per miraculosa gala,
y per gran trassa Divina,
vos tenim per Advocada
en la Selva de Marina,
en esta Montanya alta
de Santa Creu nomenada, &c.

T O R N A D A,
Vos suplicam ab fervor
puix sou la nostra Advocada
que guardeu de Pedra, y llams
la Selva Vall, y Montanya

V. Ora pro nobis Beata Elena.

Re. Ut digni Efficiamur promissionibus Christi.

O R E M U S.

Exaudi nos Deus salutaris noster: Ut sicut de Beata Elena festivitate gaudemus, ita pia
devotionis erudiamur affectu Per Dominum nostrum, &c. *Re. Amen.*

En Figueras: Per Ignasi Porté, Estamper, y Llibrater, al carrer de la Pres.

Goigs setcentistes de santa Elena.

Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos, volum 46 (2015)
Uns goigs setcentistes figuerencs dedicats a santa Helena,
venerada a la capella de la Santa Creu de Sant Pere de Rodas

avui editem, indiquem aquestes edicions barcelonines⁽¹¹⁾ del segle XVII, que no són les úniques perquè la devoció a aquesta santa es va fer present a molts pobles de Catalunya:

1. *Cobles de la gloriosa Sancta Elena. Compostes ara novament per un devot seu, residint en la sancta casa del Hospital General de Sancta Creu de Barcelona*, any 1617. En casa de Sebastià Cormellas, al Call, Any 1617.

2. *Cobles de la gloriosa Sancta Elena, compostes ara novament per un devot seu, residint en la sancta casa del Hospital General de Sancta Creu de Barcelona*. Con llicència, en Barcelona, en cas de Mathavat, davant la Rectoria del Pi, any 1661.

3. *Cobles de la gloriosa s. Elena: compostes ara novament per un devot seu, residint en la S. casa del Hospital General de S. Creu de Barcelona*, per Joseph Llopis, 1703.

Dels goigs que fan referència a la capella de Santa Creu de Sant Pere de Rodes coneixem aquestes impressions. Cinc d'aquestes corresponen a la segona mitat del segle XIX, circumstància que mostra la popularitat d'aquesta devoció sobretot a l'Alt Empordà.

1. *Goigs en alabança de la gloriosa emperatris Santa Elena, venerada en la capella de Santa Creu*,⁽¹²⁾ situada en la muntanya de Sant Pere de Roda, terme de la Selva de Mar, bisbat de Gerona. En Figueres, per Ignasi Porter, estamper i llibrater, al carrer de la Presó. Com la majoria dels conservats, aquests goigs no porten estampats cap mena de notació musical.

2. *Goigs en alabanza de la gloriosa emperatris santa Elena, venerada en la capella de santa Creu, situada en la montanya de sant Pere de Rodas terme de la Selva de Mar, bisbat de Gerona*. Gerona: per Jaume Brò, [entre 1726 i 1768].

3. *Goigs de la Gloriosa Emperatris Sta. Elena, venerada en la Capella de Santa Creu, situada en la montanya de Sant Pere de Rodas, terme de la Selva de Mar, Bisbat de Gerona*, Figueras: Imp. de G. Matas de Bodallés.⁽¹³⁾ Segle XIX.

4. *Goigs de la gloriosa emperatris Sta. Elena, venerada en la capella de Santa Creu, situada en la montanya de Sant Pere de Rodas, terme de la Selva*

11. Vegeu també altres llibres i opuscles de pietat l'entorn d'aquesta santa: *Oracions espirituales de santa Elena*, Barcelona, imp. econòmica, a cargo de José Antonio Oliveres, 1864; *Oracions espirituales de santa Elena*, Barcelona, imp. econòmica, a cargo de José Antonio Oliveres, 1864. Sebastià Janeras, *Santa Helena, l'emperadriu*; [dibujos: Mercè Gallifa], Barcelona: Centre de Pastoral Litúrgica, 1999, 20 p.

12. Mentre redactava aquest treball, l'amic Arnald Plujà em va fer arribar des de Llança aquesta nota sobre l'ermita de Santa Helena: "La capella o ermita de Santa Elena no és altra que l'antiga parròquia de Santa Creu de Rodes, esdevinguda sufragània de Sant Esteve de la Mata al segle XVI. Anteriorment havia estat la parròquia de tot el terme monàstic de Sant Pere de Rodes. Trobaràs la història força completa al capbreu de Sant Pere de Rodes, titulat: *Els dominis de Sant Pere de Rodes al Cap de Creus*, segons un capbreu de la Celleria (1420-1429), estudiat i editat per mi i per Sònia Masmartí i Recasens. (Ajuntament del Port de la Selva, Fundació Albert Tomàs i Bassols; Barcelona: Museu d'Història de Catalunya, 2011).

13. Exemplars a la Biblioteca del Palau de Peralada i al fons Vallat de la Biblioteca Municipal de Montpeller. Agraïxo a Inés Padrosa que m'hagi deixat veure un exemplar de Peralada, que presenta el mateix text que el que es pot descarregar de la Biblioteca Municipal de Montpeller, entitat que han tingut la gosadia de posar a disposició dels lectors la reproducció de més de dos mil goigs i fulls poètics catalans que guarden.

Manresa : Por Pablo Roca.

Estampa manresana de santa Elena. Col·lecció de l'autor.

*Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos, volum 46 (2015)
Uns goigs setcentistes figuerencs dedicats a santa Helena,
venerada a la capella de la Santa Creu de Sant Pere de Rodes*

de Mar, bisbat de Girona, Figueras: Antoni Garbí Matas, 1863. [L'edició de Figueres reproduceix amb petites variants ortogràfiques l'estampada per Porter, del segle XVIII. Atenció, però, al darrer vers que fa: «lo Pla, lo Port y Montanya». Entenem que “Port” és una referència al municipi de Port de la Selva. El boix d'aquesta edició ens presenta santa Helena que sosté la creu en una mà; a l'altra, subjecta els tres claus de la passió de Crist].

5. *Goigs de la gloriosa emperatris Sta. Elena, venerada en la capella de Santa Creu, situada en la montanya de Sant Pere de Rodas, terme de la Selva de Mar, bisbat de Girona*, Figueras: Antoni Garbí Matas, 1869.

6. *Goigs de la gloriosa emperatris Santa Elena venerada en la capella de Santa Creu situada en la montanya de Sant Pere de Rodas del terme de la Selva de Mar bisbat de Girona*, Girona, Tomàs Carreras Artau, segle XIX.

Encara que fora d'estudi, no volia deixar d'assenyalar uns altres goigs molt curiosos, també a la Biblioteca del Palau de Peralada, al fons Vallat de la Biblioteca Municipal de Montpeller, que també fan referència a aquests indrets mífics de Sant Pere de Rodas. Es tracta dels *Goigs de Nostra Senyora de la Cova, la imatge de la qual se venera en lo real Monastir de Monjos Benedictins de Sant Pere de Rodas, traslladat en el dia en la present Vila de Figueras*. Figueras: per Anton Matas, estamper i llibreter. El text barreja la tradició nadalenca on se situa la cova on va néixer el nen Jesús i una segona cova on fou trobada la imatge de sant Pere. Pel seu interès, deixem el seu estudi i l'edició per una altra ocasió.

ELS GOIGS DEL SEGLE XVIII

Goigs en alabança de la gloriosa emperatris⁽¹⁴⁾ Santa Elena, venerada en la capella de Santa Creu, situada en la muntanya de Sant Pere de Rodas,⁽¹⁵⁾ terme de la Selva de Mar, bisbat de Gerona.⁽¹⁶⁾ En Figueras: per Ignasi Porter,

14. “Emperatris”, antic per “emperadriu”.

15. Són curiosos aquests goigs homònims del santuari de Sant Pere de Roda d'Osona, dedicats a santa Magdalena: *Goigs de la imatge de Christo crucificat que se venera en lo santuari de Santa Magdalena en la parròquia de S. Pere de Roda bisbat de Vich*, Vic, Ignasi Valls, 1829.

16. No conec cap estudi sobre l'alternança de “Gerona/Girona”. Encara al segle XIX, Bosch de la Trinxeria grafia “Gerona”. Els seus habitants s'anomenaven “geronins” o “gerondins”, la comarca: el Geronès. A Girona ciutat existia també la publicació “Lo Geronès”, (1894-1908), setmanari portaveu del “Centre Catalanista de Girona. Vegeu l'article de Santiago Sobrequès, “Girona” o “Gerona”, *Programa de las Ferias y Fiestas de San Narciso Inmortal Gerona*, 1954, s/p. L'historiador Sobrequès sostenia la teoria discutible que “en catalán se escribía siempre Gerona, mientras que en castellano el nombre de la Inmortal se escribía Girona. Véase cualquier manuscrito medieval o cualquier escrito impreso de los primeros siglos de la Edad Moderna y se verá que el nombre de la ciudad transcrito en una u otra forma según se trate de un autor de habla catalana o castellana. El gran historiador del siglo XVI Zurita, por ejemplo, escribe siempre Girona”.

estamper y llibrater, al carrer de la Presó. Pel que fa a l'edició del text dels goigs, per fer-los més llegidors, hem accentuat, i normalitzat l'ortografia fins allà on hem pogut, sense trair l'esperit de la composició. S'ha respectat la morfologia i la sintaxi del text, com també les seves particularitats. Regularitzem la puntuació, l'ús de majúscules i minúscules. Partim de les normes establertes per Albert Rossich i Pep Valselobre per a la col·lecció «Clàssics Catalans de l'Edat Moderna».

Text

Puix de nostre Redemptor
la creu santa haveu trobada
Elena, santa de cor,
vos reclamam advocada.

En una isla inglesa ⁽¹⁷⁾	5
fou lo vostre naixement	
on vostre pare vivia,	
entre la principal gent	
amb Constàncio emperador,	
fóreu noblement casada., etc.	10

Constantino gran tingueren	
vostre fill emperador	
posseïnt los dos imperis	
dels cruels antecessors;	
Dioclecà ⁽¹⁸⁾ i son company	15
amb molta honra guanyada, etc.	

17. No tenen fonament les explicacions fetes per cronistes anglesos, que Helena seria filla d'un príncep britànic. Els textos parlen d'una nissaga que hauria honrat Bretanya, en l'inici del seu regnat.

18. Caius Aurelius Valerius Diocletianus (c. 245–c. 312), nascut Diocles i conegut en català com a Dioclecà, fou emperador romà des de l'any 284 fins al primer de maig de 305. És conegut per la seva ferotge persecució als cristians.

Coneixent la fe de Cristo,
 cristiana vos tornareu;
 com altre Mònica⁽¹⁹⁾ santa,
 a Jesucrist reclamareu,
 regonegués vostre fill
 la vida tenia errada, etc. 20

Oh Cristo vostre veu
 com a piadós pastor,
 donant al gran Constantino⁽²⁰⁾
 lo seu verdader amor;
 batejat per Sant Silvestre⁽²¹⁾
 tingué en lo cel entrada, etc. 25

Edificà molts rics temples
 en què Déu fos alabat;
 mediant la vostre instància
 per la vostre gran bondat
 de què los jueus⁽²²⁾ ab furor
 prenguen ràbia sobrada, etc. 30

Intentaren los malvats
 aborrar⁽²³⁾ cosa tant santa,
 dient, que a un crucificat
 no es devia honra tanta;
 que es passàs en veritat
 una disputa formada, etc. 35

19. Santa Mònica d'Hipona (332-387), mare de sant Agustí d'Hipona, fou una reconeguda santa cristiana.
20. Hom recorda Constantí, tot i els problemes que va tenir per imposar-se, per la promulgació de l'Edicte de Milà, per presidir el Concili de Nicea (any 325) que donà cobertura i legitimitat legal al cristianisme dintre de l'imperi Romà. Va ser batejat per sant Silvestre quan es trobava en el llit de mort.
21. Silvestre I va ser el trentatresè papa, entre el 314 i el 335. La seva mort es commemora el darrer dia de l'any. Es creu que va ser el primer Papa que no va morir màrtir, ja que el cristianisme ja no es perseguia a l'Imperi romà des de la publicació de l'Edicte de Milà, una llei promoguda per Constantí el Gran.
22. Aquí es fa referència, altra volta, a la maldat dels jueus, enemics de Déu per haver-lo crucificat. Segons la *Llegenda Àuria* quan Helena, que llavors tenia uns vuitanta anys va arribar a Jerusalem, va interrogar els jueus de la ciutat per preguntar-los el lloc en què Crist havia estat crucificat. Li digueren que al Gòlgota.
23. "Aborrar" per esborrar.

Se cridaren los més doctes de falsa religió; argüint ⁽²⁴⁾ amb Sant Silvestre, lo vicari del Senyor, però deixant-los confusos tingué vitòria ⁽²⁵⁾ guanyada, etc.	40
Decretades ja les lleis en un concili romà, tingueren avís de Déu que és lo Senyor soberà cercàsseu lo estandart de la vera creu sagrada, etc.	45 50
De Roma a Jerusalem partireu apressurada ⁽²⁶⁾ i després de grans treballs la trobareu enterrada, ⁽²⁷⁾ per miracle descoberta per a tots fos adorada, etc.	 55

24. "Argüir", presentar raons contra una afirmació d'altri.

25. L'original diu "vitoria".

26. Sinònim d'apressar, anar de pressa.

27. Helena va excavar en aquell lloc i va trobar-se amb tres creus, la de Jesús i la dels dos lladres. Va descobrir quina era la creu vertadera, soterrada a la pedrera del Gòlgota, perquè portava el *titulus* trilingüe, gràcies a la confessió d'un jueu anomenat Judes. Segons una altra llegenda, Helena es va fer portar un home mort, que en entrar en contacte amb la creu de Jesucrist, la Vera Creu, aquest va ressuscitar. Alguns motius de la literatura hagiogràfica deriven de les escriptures canòniques i apòcrifes, aquestes segones més nombroses. Vegeu per exemple les *Vides de sants rosselloneses*. Ed. C. S. MANEIKIS and E. J. NEUGAARD, (3 vols., Barcelona, Fundació Vives Casajuana, 1977). Al vol. II d'aquesta edició podem llegir el capítol: "De l'atrobament de la Sancta Crou", (p. 458-467). La nota núm. 23 fa referència a l'episodi en què un ciutadà anomenat Judes comunica a Helena el lloc on es troben les creus soterrades: «Après aysò en Judes se sincs ben estret e comensà a cavar, e quanta ac cavat 'xx'passes, él atrobà 'iii'crous amagades, les quals aporta a la regina», (p. 463). Piero della Francesca ja va pintar l'escena, l'any 1460, a l'església de San Francesco a Arezzo.

Per vostre medi senyora
celebra festivitat,
de la dita invenció⁽²⁸⁾
tota la Cristianidat, 60
prenda de nostre rescat
per sempre sie lloada, etc.

Des de la vostre capella
mirau tots los pescadors,
junt amb beneït Sant Pere 65
siau-los intercessors
que traguen peix abundant
perquè siua més honrada, etc.

Siau farol⁽²⁹⁾ resplendent
per los pobres navegants, 70
defensau-los dels torments
que per la mar van passant
i anant-vos reclamant,
tíngan la vida salvada, etc.

Per miracolosa gala⁽³⁰⁾ 75
i per gran traça divina,
vos tenim per advocada,
en la Selva de Marina⁽³¹⁾
en esta muntanya alta
de Santa Creu nomenada, etc. 80

28. Sobre la *Inventio crucis*, el descobriment de la Santa Creu per Santa Elena, l'any 327 que es commemora a Jerusalem cada 7 de maig, hi ha també moltes referències literàries interessants. Peter Coccozzella va transcriure fragments del manuscrit núm. 1029 de la Biblioteca Universitària de Barcelona, un llarg poema anònim en català, del segle XIV, sobre la passió de Crist on figura aquest episodi de la Invenció de la Creu, text nuclear d'aquest llarg poema, narració, aquí dramatitzada, que va gaudir de gran popularitat durant l'edat mitjana: "The Inventio Crucis and the Structure of a Catalan "Passion" of the Fourteenth Century", *Revista Canadiense de Estudios Hispánicos*, vol. XIX, I, 1994, p. 1-38. En l'àmbit italià conec: Domenico SARTORE, "L'Adoratio Crucis' come esempio di progressiva drammatizzazione nell'ambito della liturgia", in *Dimensioni drammatiche della liturgia medioevale*, [s.a.], p. 119-125.

29. "Farol" per "fanal". A Mallorca una "farola" és un far de senyals marítims.

30. Honra, ostentació d'alegria festiva.

31. Curiosa denominació d'aquesta àrea geogràfica.

TORNADA

Vos suplicam amb fervor
puix sou la nostra advocada,
que guardeu de pedra i llams
la Selva, vall i muntanya.

84

Ora pro nobis Beata Elena. Ut digni efficiamur promissionibus Christi

Exaudi nos Deus salutaris nostrer: ut sicut de Beatae Elenae festivitate gaudemus, ita piae devotionis erudiamur affectu per dominum nostrum, etc. R. Amen.

CLOENDA

Els goigs, com ara aquests dedicats a lloar la figura gegantina de santa Helena de Rodes, tenen, gairebé com tots, uns discursos narratius dividits en dues parts, sovint desiguals. En la primera, gairebé sempre la més extensa, en la repartició de les estrofes, s'explica la història, en aquest cas de la santa, les accions, la seva memòria terrenal (vv. 1-62); en la segona (vv. 63-84) la seva pertinença i lligam a la parròquia, el seu poder per deslliurar els fidels de perills i malures, la descripció dels favors. Les històries dels sants s'han de llegir també com a històries dels homes i dones. La vida d'Helena, dona conversa, influent, consagrada a la recerca de la creu de Jesucrist, a propagar la fe cristiana, havia de servir de model per als possibles creients. Les pregàries, els favors sol·licitats eren implorats a l'hora de la mort, en un mal tràngol. La lectura dels goigs acomplia en certa manera la promesa de salvació. Al costat d'una finalitat laudatòria n'hi havia una altra de petitòria, amb l'entrada "puix que". Com ha deixat escrit Dominique de Courcelles,⁽³²⁾ "el cant davant les relíquies d'un màrtir implica pregar en presència del desdoblament a la terra del sant que es troba al cel".

El conjunt de mites i llegendes sobre Sant Pere de Rodes, la presència en aquestes terres de la figura de santa Helena l'hem d'assumir com a significació enriquidora en el patrimoni nostrat, fa més densa l'aura mítica

32. Courcelles, *op. cit.*, p. 17.

d'aquestes terres. En un moment en què, al segle XVIII, la literatura catalana presenta una situació deficitària, aquests goigs en dinamitzen i n'eixamplen la base social, el petit món de la impremta a la vila de Figueres. Aquest humil full, molt reeditat al llarg del XIX, també ens pot ajudar a l'eixamplar la provisionalitat de les nostres coneixences sobre la devoció a aquesta santa en aquella zona de l'Alt Empordà.

